

heid voor een appèl waarvoor we anderzijds nooit gereed zijn, is de grond van de ongezellige, onmenselijke, levensvreemde 'abstractheid' die men de monotheïstische God aanwrijft. Dit is de reden waarom wij, niet op de laatste plaats de artiesten onder ons, tot op vandaag een voorkeur hebben voor heidense cultussen en gnostische wijsheden.

Aan deze joodse idee van een radicale, *akosmische* transcendentie heeft het christendom nog een krankzinnigheid toegevoegd: de idee van de *incarnatie*. Het lijkt vanzelfsprekend deze idee, zoals de islamieten gedaan hebben, af te doen als een terugval in het heidendom: de transcendente God neemt in zijn zoon opnieuw een gestalte aan, wordt opnieuw een zichtbaar, tastbaar *idool*. Het volk is tevreden! De fetisjisten hebben weer vrij spel! De kunstenaars kunnen weer aan het werk! Maar eigenlijk betekent de incarnatie een radicalisering van de transcendentie: wat de kosmische orde te buiten gaat, en wat daarmee de mens aan die orde ontrukkt, is niet zomaar een God die zich buiten de kosmos bevindt, maar vreemd genoeg iets of iemand *binnen* die kosmos. Gods incarnatie in Christus, ook de 'levende' genoemd, houdt in dat wat zich boven het aardse leven verheft niets anders is dan een brok leven dat als het ware té levend is, zo levend dat zelfs het vluchtigste contact ermee het leven quasi-onleefbaar maakt, het ontregelt, uit balans brengt. Het lichaam, of letterlijker: het vlees van Christus is geen gnostisch-astrale entiteit, het is juist tastbaarder dan tastbaar en daardoor ontastbaar, eetbaarder en drinkbaarder dan zomaar eet-

baar en drinkbaar en dus oneetbaar en ondrinkbaar. Wanneer dit vlees tot ons zegt: *Noli me tangere* ('raak mij niet aan'), dan verbiedt het niet zomaar elke aanraking. Het nodigt eerder uit tot een eindeloze *niet-aanraking*. Dit vlees is het ware object en de oorzaak van de passie voor de Unieke, de Enige. In het licht van deze passie verdwijnt de wereld met haar wetten en verordeningen in het niets. De passie voor het vlees van de sterfelijke God slaat in de wereld en in de eigen ziel een gat dat belangrijker is dan de wereld. Deze passie onderbreekt onvermijdelijk de opgaande lijn van de humane zelfontplooiing, verstoort het natuurlijke evenwicht, de geslaagde adaptatie aan het milieu, verbrijzelt voorgoed de droom van een geïntegreerde, in zichzelf besloten gemeenschap.

De transcendentie van het vlees is radicaler dan die van de onzichtbare God. Vreemder, onaantastbaarder en onzichtbaarder dan een God die zich achter zijn Wet terugtrekt, is het al te tastbare en al te zichtbare vlees van Christus en daarmee van elke naaste die wij worden geacht te beminnen. Vreemd is niet het verre, maar het nabije, de verte van het nabije. Door deze ongehoorde boodschap heeft in Europa de kunst zo een vlucht kunnen nemen. Doordat het christendom van de transcendentie een lijfelijke liefdeskwestie heeft gemaakt, konden we God langzamerhand achter ons laten en betekent 'openbaring' nu voor ons dat het 'vlees van de wereld' (Merleau-Ponty) zich op een telkens unieke, telkens weer verbijsterende manier toont. Niet God maar het gebeuren waarbij de zintuiglijke

wereld ons raakt, is voor ons iets letterlijk *absoluuts*: het is van alles, uit het Alles losgemaakt. Daarom is er kunst. Er is kunst omdat er voor het gebeuren zelf van de wereld in de wereld geen plaats is. Daarom zijn er musea, waarover al die kunstenaars en critici in eenheidens koor klagen dat ze zo van het werkelijke leven vervreemd zijn.

Is dit mogelijk? Is het mogelijk dat wij juist door deze passionele, dwaze, *christelijke* gehechtheid aan iets in de wereld dat meer betekent dan de wereld zelf, zo 'vrij' zijn geworden als we nu zijn, zo modern, zo vervreemd van alles en daarom nieuwsgierig naar alles, zo in alles en niets geïnteresseerd, zo 'multicultureel' en 'multidisciplinair', zo melancholisch en zo ironisch, zo *gelukkig ongelukkig*? Maar zo gevaarlijk ook, zo ontworteld zoekend naar wortels en in die zoektocht de anderen ontwortelend.

'The time is out of joint', zegt Hamlet. 'Christelijk' is misschien het besef dat er geen tijd is die niet uit zijn voegen is, dat de crisis onze 'normale' bestaansvorm is. Het is het besef dat niets in de wereld ons kan redden, tenzij het einde van de wereld, maar dat is niet alleen geen optie, het is ons absoluut verboden om dat einde in te luiden. Het einde kondigt zich telkens aan wanneer de ongezonde passie voor de Enige of het Enige ontvlamt. Dan trekt de tijd zich samen. 'De tijd is kort', zei Paulus, die er gevaarlijk zeker van was dat het einde der tijden nabij was. 'La fin commence', stamelde Beckett, voor wie er geen einde is aan het einde.